

Tiedon saatavuus ja tiedon hinta

Historiallisen *Aikakauskirjan* vuoden ensimmäisessä numerossa nousee esiin tiedonkulku, tiedon saatavuus sekä etäisyyksien tai rajojen merkitys. Näkökulma on läsnä sekä artikkelien aiheissa että käytetyissä tutkimusmenetelmissä.

Heikki Kokon artikkeli käsittelee suomenkielisen lehdistön nousun taustatekijöitä 1850-luvulla. Kokko muistuttaa artikkelissaan, miten tiedonkulun kehittyminen Suomessa oli kytköksissä aikakauden maailmanlaajuisiin kehityskulkuihin, joskin esiin tulee myös paikallisia erityispiirteitä. Julkaisu pohjaa *Translocalis*-tietokantaan.

Tekstien kierrätystä suomalaisessa lehdistössä käsittelevä artikkeli tarjoaa tietoa sekä aiheesta että menetelmistä, joilla Suomen digitaalisen aikakaus- ja sanomalehtikirjaston aineistoja voidaan tutkia. Tekstien uudelleenkäytön tunnistus tarjoaa uutta tietoa tiedonkulusta. Artikkelin ovat kirjoittaneet Heli Rantala, Hannu Salmi, Asko Nivala, Petri Paju, Reetta Sippola, Alekski Vesanto ja Filip Ginter. Artikkelin on siten esimerkki siitä, että historia-alallakin ilmestyy esimerkiksi digitaalisten aineistojen tutkimushankkeissa tarpeellisen ryhmän yhdessä kirjoittamia artikkeleita.

Tekstien uudelleenkäyttö ei sinänsä ole vain sanomalehtiajan ilmiö, kuten käy ilmi Jussi Hanskan artikkelissa fransiskaani- ja kirjavarallisuudesta. Vertaamalla Viipurin fransiskaanikonventista säilyneitä otteita Hanska osoittaa, että fransiskaaniveljillä oli yhteyksiä keskeisiin keskusteluihin ja kannanottoihin, joissa käsiteltiin fransiskaaneille tärkeitä saarnaamiseen ja synnintunnustusten kuuntelemiseen liittyviä oikeuksia. Näitä kannanottoja toistettiin ja muunneltiin myös fransiskaanikonventin kopiokirjaan kootuissa teksteissä.

Rajat ja rajanvedot ovat läsnä tiedonkulun reiteissä, mutta erityisen keskeisiä ne ovat Aappo Kähösen ja Veera Laineen sekä Mikko Kohvakan artikkeleissa. Kähönen ja Laine tarkastelevat Venäjän valtion ja kansakunnan sisäisiä ja ulkoisia rajoja. He avaavat venäläisen kansakunnan rakentamisen kysymyksiä sekä raja-käsitteen vaihtuvia tulkintoja. Mikko Kohvakan aiheena puolestaan on Lappeenrannan ja Joensuun välinen kilpailu Itä-Suomen keskuksena Suomen itärajan siirtymisen jälkeen. Kohvakka analysoi Lappeenrannan ja Joensuun kaupunginjohtajien puheenvuoroja ja tuo esiin alueiden, erityisesti Karjalan, vaihtuvat määrittelytavat.

Syväluotauksissa ja lyhyemmissä puheenvuoroissa käsitellään ajankohtaisia aiheita kuten digitaalisen historian opetuskiertueen tuloksia, naishistorian uusia väitöskirjateemoja sekä suomalaisten SS-miesten osuutta kansanmurhaan.

Samanaikaisesti, kun *Historiallinen Aikakauskirja* osallistuu tieteelliseen keskusteluun mahdollisimman kattavasti, sen edustajat seuraavat parhaansa mukaan tieteellisen julkaisumaailman kehitystä. Yksi polttava aihe on tiedon hinta. Kansainvälisesti muutama iso kustantamo hallitsee tieteellisen julkaisemisen markkinoita. Nämä kustantajat perivät kirjastoilta huikeita summia siitä, että nämä saavat tieteelliset julkaisut valikoimiinsa joko painettuina tai nykyään usein sähköisinä. Myös painettujen ja sähköisten kirjojen kappalehinnat voivat tyrmistyttää tieteentekijää.

Suuret kustantajat ovat korottaneet julkaisujen hintoja vuosi vuodelta, vaikka julkaisujen digitalisoituessa kustannusten voisi olettaa alenevan.

Isot kirjastojen tilausmaksut on koettu erityisen epäoikeudenmukaisiksi, koska tiedeyhteisön tutkimustulokset syntyvät usein julkisesti rahoitettuna tutkimuksena. Tiedeyhteisö kirjoittaa, toimittaa ja julkaisee tulokset oman työnsä ohessa, mutta joutuu maksamaan, jotta voisi itse käyttää tai jakaa julkaisua muille.

Ei ihme, että tähän epäkohtaan pyritään nyt reagoimaan. Tiedeyhteisössä näkyvin hanke on ollut *Plan S*. Kyseessä on eurooppalaisten suurten tiederahoittajien suunnitelma, joka vaatii, että tutkimusjulkaisut tulevat välittömästi avoimesti, siis ilmaiseksi, kaikkien kiinnostuneiden lukijoiden ulottuville. Suomessakin esimerkiksi Suomen Akatemia tukee tätä tavoitetta.

On selvää, että julkaisujen saatavuus on arvoakas tavoite. Suurten kustantamojen maksut ovat huikaisevia ja korjausliike on välttämätön. *Plan S* on silti suunnitelmansa yhtäältä varsin yksioikoinen ja toisaalta taloudelliset ratkaisuehdotukset eivät tunnista eri tieteenalojen erilaisia työskentely- ja rahoitusmalleja.

Tiedeseuran julkaisemassa lehdessä ei kerätä suuria maksuja sen paremmin kirjoittajilta, hankkeilta kuin kirjastoiltakaan. Suuri osa kansallisista tieteellisistä julkaisuista toimii hyvin pienellä budjetilla. Niille ovat tärkeitä tilausmaksut, ja kiitänkin lämpimästi jokaista, joka on *Historiallisen Aikakauskirjan* tilaajana mukana tukemassa historiatieteellistä julkaisemista. Tavoitteena on tulojen puitteissa toimittaa, arvioiduttaa ja julkaista tieteellisiä tutkimustuloksia ja tuloksista käytävää keskustelua. Nopea muutos tulonmuodostuksessa voi olla kohtalokas.

Jos kaikki julkaisut nyt tulisi toimittaa saataville ilmaiseksi ilman viivettä, mitä se merkitsisi tiedelehdille? Miten toimitus- ja julkaisutyö sekä jakelu rahoitettaisiin? Myös sähköisten julkaisujen toimittaminen ja ylläpito vaatii rahaa. Merkittisikö välitön ilmainen saatavuus tilausmaksujen tyrehtymistä, ja jos tilaajia ei ole, myös kotimaisien tiedejulkaisujen loppua? Olisivatko kaupallisilla kustantajilla julkaistut monografiat jatkossa väheksytyjä, tai loppuisiko niiden julkaiseminen ilmaisen saatavuuden vaatimukseen?

Hankalaa kyllä, *Plan S* ja sen kansalliset toteutus suunnitelmat ovat talouslinjauksissaan varsin epämääräisiä. *Plan S* esittää ainakin artikkeleita ilmaiseen jakoon jo vuonna 2020, mutta tällainen siirtymäaika voi olla monelle olemassaolevalle julkaisulle vaikea, varsinkin, kun siirtymän taloudellisesta tukemisesta ei ole tietoa. Ongelmia avataan tämän numeron lopussa, Suomen Historiallisen Seuran kannanotossa. Se on alkuvuodesta jätetty Tieteellisten Seurojen Valtuuskunnalle, ja vastaavia puheenvuoroja on esitelty muualtakin.

Nykyään näyttää olevan muotia, että ajatellaan että saman koon ja mallin kenkä sopii kaikkiin jalkoihin (ja käsiin). Tyypillistä on myös, että nimitään komea tavoite ja annetaan sille tavattoman tiukka toteutusaikataulu, joka sitten joko pitää tai raukeaa. Kentällä itse toimijat yrittävät arvailla, kummin päin käy. Kuitenkin tieteenalojen toiminnassa ja julkaisuperinteissä on isoja eroja, ja muutos vaatii aikansa. Olisi todella tärkeää, että julkaisustrategiassa tunnistettaisiin ja tunnustettaisiin tämä. Kansalliseen strategiaan tulisi kuulua ajatus, että pidetään kotimaiset tiedejulkaisijat toimintakykyisinä.

Yllä kuvattu tiedepoliittinen häly tuntuu välillä vievän harmittavan paljon aikaa siitä, minkä pitäisi olla tieteellisen julkaisemisen ytimessä. Tärkeintä olisi, että itse kullakin olisi aikaa ja resursseja tutkimukselle, tieteestä kirjoittamiselle ja tieteelliselle toimitustyölle. Päätoimittajan, toimituksen ja kirjoittajiemme tavoitteena on kuitenkin, että *Historiallisen Aikakauskirjan* lukijat saisivat käsiinsä mahdollisimman laadukasta tietoa historiallisen tutkimuksen tilasta. Parhaamme olemme jälleen tehneet, ja toivon kovasti, että mahdollisimman moni lukija saa tänäkin vuonna tästä julkaisutyöstä nauttia. Kiitän talven mittaan toimitukselle tulleesta myönteisestä palautteesta ja kehitysehdotuksista. Koetamme kehittää mitä on kehitettävissä. Toimituskaudella on uusittu referee-prosesseja ja ulkoasua, uudet kotisivut ovat pian valmiit, jospa se avoimuuskin siitä ennen pitkää löytää tiensä.

Kevättalven toivotuksien

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi